

На слідчого також покладена функція контролю за виконанням подання про усунення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину. У випадку залишення посадовою особою подання без розгляду, слідчий повинен скласти протокол про адміністративне правопорушення за ознаками ст.185-6 КрАП України, та направити його до суду (ст.23-1 КПК України).

Таким чином, спеціально-попереджувальна діяльність слідчого є складною, різнорівневою за своїм змістом, вимагає використання специфічних засобів, застосування яких потребує правового регулювання.

До інших форм здійснення профілактичних заходів для усунення умов, що сприяли вчиненню злочинів, які доповнюють процесуальні дії слідчого, відносяться також:

а) повідомлення обставин учинення конкретного злочину посадових осіб підприємств, організацій з метою з'ясування чинників, які сприяли злочинній поведінці винного, а також вживання заходів щодо їх усунення;

б) узагальнення відповідей на подання слідчого відповідних органів, організацій, посадових осіб у зв'язку з недостатнім прийняттям ними заходів щодо виявлених нестач для належного реагування (процесуального, прокурорського);

в) публікації у місцевій пресі, виступи по радіо і телебаченню, якщо установлені розслідуванням чинники, які сприяють учиненню злочинів, мають поширений характер серед певних верств населення (наприклад, поширення наркоманії, хуліганські прояви, побутові конфлікти тощо).

г) виступи перед громадськістю або проведення індивідуальних профілактичних співбесід з особами, що схильні до вчинення злочинів.

Таким чином, саме шляхом використання вищевказаних форм профілактичної діяльності слідчого досягається ефективне зниження кількісних і якісних показників злочинності.

Список літератури: 1. Мариупольский Л.А., Гольст Г.Р. К вопросу о процессуальных функциях следователя // Сов. государство и право. 1963. 2. Ларин А.М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции. М., 1986. 3. Иванов Ю.А. Воспитательное воздействие предварительного следствия. М., 1967.

Надійшла до редколегії 27.03.03

Я.Ю. Купина

ПРАВО СЕЦЕСІЇ В КОНТЕКСТІ СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ І СУВЕРЕНІТЕТУ НАЦІЇ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Питання про правову природу права сецесії неодноразово порушувалося у науковій літературі. Його досліджували В.Е. Чиркін, Б.А. Страшун, М.В. Баглай, Р.В. Енгібарян, Е.В. Тадевосян та інші. Однак найчастіше право сецесії розглядалося на прикладах федеративних держав, розкривалася теоретична взаємозалежність сецесії із суверенітетом суб'єкта федерації. Автор статті ставить перед собою іншу задачу: дослідити право сецесії в контексті суверенітету держави та суверенітету нації в унітар-

них і федеративних державах, розглянути теоретичні й практичні аспекти цього явища, наскільки це можливо в рамках статті.

Термін «сецесія» (лат. *secedo* – іду) відомий людству ще з V ст. до н.е., і в Давньому Римі ним позначався демонстративний вихід плебеїв зі складу римської громади і відхід за межі міста. У ті часи сецесія розумілася як своєрідна форма боротьби одного з класів за свої права [1, с.1167]. Нині цей термін набув іншого значення й означає «вихід зі складу держави якоїсь її частини» [2, с.556].

Необхідність розгляду права сецесії диференційовано у федеральних і унітарних державах продиктована різним правовим статусом, котрим володіють суб'єкти федерації – у федеративній державі (США, Швейцарія, Велика Колумбія) і адміністративно-територіальні одиниці – в унітарних державах (Італія, Іспанія, Португалія, Грузія). Однак відсутність конституційного закріплення права сецесії у федеративних державах не завжди є показником його фактичної нездійсненності. В історії відомі приклади, коли право сецесії було виключено в конституційних актах держави, однак вони практично їм скористалися (Чехословаччина, Малайзія, Сінгапур). Так, Конституція Чехословаччини не передбачала права на сецесію, але в 1993 р. держава розділилася [3, с.313]. Є приклади й іншого характеру, коли право сецесії було проголошено в основних законах без розробки механізму виходу суб'єкта федерації; і тільки революційні ідейно-політичні й економічні перетворення послужили могутнім поштовхом до його реалізації. Складові частини СРСР і Югославії вважалися державами і називалися республіками, що при об'єднанні з іншими суб'єктами федерації не втрачали державного суверенітету, завдяки чому за ними зберігалось право на сецесію; але реалізація цього права стала можливою лише у 90-х рр. XX ст. Причому, одна з важливих особливостей цих федерацій: держави були побудовані за національним принципом, перебільшення значення якого в державному будівництві «може не згуртувати, а, навпаки, підірвати державну спільність, єдність федерації як держави» [3, с.308]. З огляду на досвід минулого, сучасні федеративні держави ігнорують побудову федерацій винятково за національним принципом (Росія) чи намагаються зовсім відмовитися від його використання (Нігерія).

Термін «суверенітет» (фр. *souverainete* – верховна влада) стосовно до держави вперше було вжито Жаном Боденом у XVI ст. Нині в юридичній літературі прийнято виділяти три види суверенітету: суверенітет держави, суверенітет нації, суверенітет народу. Перший характеризує політико-юридичну властивість державної влади і знаходить своє відображення в державних нормативних актах. Суверенітет нації закріплений у міжнародних правових актах (Статут ООН) і гарантує кожному етносу на земній кулі за своїм бажанням визначати свою долю, обирати ті чи інші політичні форми життя – створення держави, автономії, федерації з іншими етносами та інше. Народ як сукупність громадян усіх національностей держави, реалізує свій суверенітет через участь у формуванні складу органів держави, через контроль над діяльністю державної влади (безпосередньо

чи через представників). Народ є джерелом і носієм влади в демократичній державі. Варто звернути увагу, що між розглянутими вище видами суверенітету не можна поставити знак рівності, не можна також стверджувати, що один з видів може викликати появу іншого. Так, наявність національного суверенітету не свідчить про наявність державного суверенітету, а разом з ним і права на сецесію. Це обумовлюється наступними причинами: етноси мають право на самовизначення, реалізація цього права можлива в різних формах, у тому числі і таких, котрі не передбачають права на сецесію, наприклад, культурна автономія.

Щодо питання про зв'язок державного суверенітету і права сецесії є різні підходи. Так, наприклад, у підручнику за редакцією Б.А. Страшуна стверджується, що теоретично можливий суверенітет суб'єкта федерації (мова тут йде про державний суверенітет), однак лише у випадку, якщо за ним закріплено право однієї сецесії. У цьому випадку під однією сецесією необхідно розуміти наступне: рішення про вихід зі складу держави приймається населенням суб'єкта федерації у федеративній державі чи автономії в унітарній; і надалі воно не вимагає позитивного волевиявлення населення держави в цілому з питання сецесії (проведення загальнодержавного референдуму) чи схвалення уповноваженого на те загальнодержавного органу (наприклад, парламенту).

Інші переконані, що «навіть чи правомірно змішувати сам суверенітет держави і ту чи іншу конкретну форму його реалізації, а тим більше встановлювати необхідний зв'язок між ними. Сецесія, право на неї – це лише одна з можливих форм реалізації суверенітету, але не сам суверенітет» [4, с.20]. Дійсно, державний суверенітет породжує сецесію, дає можливість на право виходу і відокремлення, але саме право сецесії не породжує суверенітету; «сплячий суверенітет» – це недійсний, нереальний суверенітет.

Суверенітет нації означає повновладдя нації, що реалізується через її основні права [5, с.48]. Ці основні права закріплені в міжнародних нормативно-правових актах і є однаковими для всіх націй. Перелік таких прав дуже широкий, серед них можна відзначити наступні: право на вільний розвиток національних потреб, право на духовний і культурний розвиток, право розпоряджатися природними і матеріальними ресурсами, право на існування і розвиток нації, право на політичне самовизначення й ін. Права нації – це інтегративна частина прав людини, що є найвищою цінністю всього людства. Сукупність усіх основних прав дає можливість твердити про наявність національного суверенітету у тієї чи іншої етносоціальної групи.

Найбільш складним з погляду реалізації, на думку автора, є право на самовизначення. Будучи не тотожним державному суверенітету, воно не може бути підставою – причиною виникнення права на сецесію.

Самовизначення нації не можна зводити до її відокремлення [6, с.124] і утворення самостійної держави. Національні групи можуть самовизначатися в складі іншої держави в різних формах.

Найбільш сприятливою формою самовизначення національних груп при збереженні цілісності держави (загрози поділу території мирним шляхом не існує навіть у потенції) є культурна автономія, тобто можливість групи осіб використовувати рідну мову; приймати рішення про освіту для своїх дітей; відновлення і розвиток власної культури та мистецтва.

Завданням усіх цивілізованих держав наразі є дотримання норм і принципів міжнародного права взагалі і принципу самовизначення і рівноправності народів зокрема. Відповідно до цієї задачі утвердилася радикальна точка зору: держава, утворена з порушенням принципу рівноправності і самовизначення народів, не повинна вважатися юридично функціонуючим суб'єктом міжнародного права (наприклад, т.зв. турецька республіка Північного Кіпру) і не повинна визнаватися як така [7, с.8].

Наскільки велика імовірність здійснення права сецесії суб'єктами федерації й автономних утворень унітарних держав – це можна простежити за їх нормативно-правовими актами.

Тільки апріорі суверенітет і право сецесії в унітарних державах (з питання, що нас цікавить) необхідно розглядати стосовно до автономії, незалежно від того, за якою ознакою вони створені – національною, національно-територіальною, територіальною. Однак де-юре наразі в усіх унітарних державах (виняток Узбекистан) за автономними утвореннями закріплено не державний, а національний суверенітет; і немає положень, що дають можливість реалізувати право на сецесію.

Аналіз Конституції Італійської Республіки дозволяє стверджувати, що правом сецесії не може скористатися жодна з 20 автономних областей, тому що Республіка є цілісною і неподільною. А якщо немає права на сецесію, значить, немає і державного суверенітету в автономії, що аж ніяк не виключає суверенітету народу, що проживає на цій території. Ст.2 Основного закону Іспанії закріплює національний суверенітет за етносоціальними групами, але нічого не сказано про державний суверенітет автономних спільнот. Державний суверенітет належить єдиній для всіх іспанців батьківщині, що є цілісною і неподільною [8, с.298].

Політико-адміністративний режим островів Азорського архіпелагу й островів архіпелагу Мадейра закріплено у ст.227 Конституції Португалії і визначається їх географічним положенням, економічними і соціальними умовами, а також давнім прагненням населення цих територій до автономії. А в ст.5, 6 того ж Основного закону підкреслено, що суверенітет, єдиний і неподільний, належить народу Португалії, а територія країни недоторкана [9, с.74].

З Конституції Грузії випливає, що вона має складний державний устрій, хоча є унітарною державою. У країні існують регіони, що сформувалися економічно й історично, дві автономні республіки, утворені за національною (Абхазія) і конфесіональною (Аджарія) ознаками, одна автономна область (Південна Осетія). Абхазія і Південно-Осетинська автономна область висувають вимоги про право скористатися однобічною сецесією, порушуючи тим самим рішення, прийняте загальнодержавно

вним референдумом 31 березня 1991 року; адже починаючи з цієї дати, Грузія є незалежною, єдиною і неподільною державою.

Комплексний загальнотеоретичний аналіз повноважень автономій унітарних держав дає підстави для висновку про те, що найбільший обсяг таких повноважень належить Республіці Каракалпакстан в Узбекистані. Такий висновок підтверджується тим, що ст.74 Конституції Узбекистану проголошує право виходу Каракалпакстану зі складу країни на підставі результатів загального референдуму народу цієї автономії. При цьому державний суверенітет Каракалпакстану не тільки чітко закріплений у Конституції держави Узбекистан, але і передбачається його забезпечення, охорона і захист (глава 17 Конституції Узбекистану).

Слід зазначити, що цей випадок унікальний, виняток із загального правила. Інші автономії в унітарних державах не мають державного суверенітету, не можуть порушити цілісність держави шляхом відокремлення, тобто скористатися правом сепесії. Проте, перебуваючи в складі єдиної держави, вони мають правові підстави для реалізації його в рамках суверенітету нації (національної групи) і народу.

Звертаючись до питання про право сепесії в контексті суверенітету федеративних держав, необхідно відзначити, що у деяких федеральних конституціях зустрічаються положення про суверенітет суб'єктів федерації: Конституція Мексики 1917 р. передбачає суверенітет штатів, що обмежений лише їх внутрішніми справами (ст.40); Нова Конституція Швейцарії 1999 р. у ст.3 установлює, що кантони суверенні, оскільки їх суверенітет не обмежений федеральною конституцією. У Росії, Мексиці, Об'єднаній Республіці Камерун (до 1972 р.), Бірмі (у період з 1947 по 1962 рр.) деякі чи всі суб'єкти федерації визнавалися державами [10, с.140]. Однак навряд чи можна так кваліфікувати правове становище суб'єктів федерації, оскільки конституції не містять норми про їхній державний суверенітет, не говорячи вже про право сепесії.

Крім того, у межах однієї федерації ступінь самостійності її суб'єктів може бути різним, що, безсумнівно, вплине на внутрішню стабільність держави. Саме нерівність суб'єктів може стати причиною болісних і жорстких протистоянь.

Суперечливість розвитку російського федералізму обумовлена подвійністю його природи. РФ базується на двох принципах: національно-державному (республіки) і територіальному (краї й області) [11, с.15]. Сама наявність різних видів суб'єктів у федерації означає, що рівноправності між ними бути не може.

Федеральний договір об'єднав у єдину державу велику кількість народів Росії, «поклав початок дійсній суверенності територій, населених цими народами» [12, с.39]: так виявляється національний принцип у державному будівництві РФ. Однак, історично сформоване різноманіття (поліетнічність і багатомовність) держави на сучасному етапі стало причиною внутрішньодержавних конфліктів. Реалізація принципу міжнародного права про самовизначення народів і націй на національному рівні призвела до сепаратистських рухів за незалежність у Чеченській Республіці . Од-

ностороннє проголошення Чечнею незалежності суперечить нормам Конституції РФ, що закріплює єдність і цілісність держави. Сказане не означає, що неможливі ніякі зміни в устрої Росії, але для цього «необхідно змінити конституцію, якщо дотримуватись строго юридичних позицій» [3, с.318].

Серед конституцій сучасних федеративних держав можна назвати лише Конституцію Ефіопії 1994 року, що закріпила право сецесії для її суб'єктів. Ефіопія складається зі штатів, що можуть реалізувати своє право виходу у встановленому порядку. Вимогу про сецесію суб'єкт ефіопської федерації може висунути після схвалення 2/3 членами його законодавчої Ради. Уряд протягом 3-х років зобов'язаний організувати референдум на даній території щодо питання про сецесію. У разі ухвалення позитивного рішення більшістю голосів жителів-виборців, питання про вихід суб'єкта федерації ставиться на розгляд Ради Федерації Ефіопії, що виносить остаточне рішення [3, с.320]. У даному випадку має бути збіг інтересів – рішення народу, що проживає на території суб'єкта федерації, винесене на референдумі, і верхньої палати федерального парламенту держави.

Однак загальним правилом для всіх суб'єктів федерацій, як і автономій в унітарних державах, є відсутність права на сецесію, а, отже, їх повного державного суверенітету. Федеральні держави, будучи більш децентралізованими в порівнянні з унітарними, у своїх нормативних актах не закріплюють право на односторонню сецесію. Про це свідчать наведені раніше приклади конституційних актів держав. Навіть у Конституції Ефіопії остаточне рішення про вихід штату зі складу країни приймається загальнодержавним парламентом.

Корективи в конституційну теорію вносить практика. Про це свідчить історія. Відсутність права сецесії не перешкодило ряду держав, особливо тим, що боролися проти колоніального панування, робити спроби (мирні і немирні, результативні і безрезультатні) для створення самостійної і незалежної держави.

На початку 30-х років зі складу федерації Велика Колумбія в Латинській Америці вийшла Венесуела; 1965 р. – Сінгапур (колись складова частина Малайзії) утворив місто-державу; у 1991 р. була здійснена мирна сецесія трьох Прибалтійських республік зі складу СРСР; Еритрея, автономія в складі Ефіопії, у 1993 р. після тривалої збройної боротьби стала самостійною державою. Зі зброєю в руках домогалася незалежності провінція Східна Бенгалія в Пакистані; за підтримки індійських військ стала суверенною державою Бангладеш.

Але не всі спроби закінчувалися вдало, не всі «заколотники» домогалися свого. Так, у США в 1861 р. спроба 11 південних штатів вийти із союзу була припинена силою зброї, і в ході громадянської війни був проголошений принцип: союз штатів нерозривний. Не домоглися бажаного результату і кантони у Швейцарії – силою повернуті в Конфедерацію в 1847 р. Сепаратистські рухи за незалежність у Чечні в 90-х роках минулого століття також викликали збройні дії федеральних військ на території Росії.

Держави готові вдатися навіть до найжорстокіших заходів впливу для забезпечення своєї цілісності і єдності, щоб не порушувати поділом тери-

торії гармонію устояних суспільних, економічних і інших відносин. Для досягнення цієї мети у своїх нормативних актах країни закріплюють положення про неможливість використання права сецесії.

Але навіть якщо право на сецесію «дозволено» державою, перед його реалізацією населення певної частини держави повинні відповісти на ряд дуже важливих питань: чи не закріплює прийняте рішення інтереси лише правлячої верхівки; чи буде доцільним зроблений крок? Необхідно розрахувати можливості даної території на реалізацію тієї чи іншої політичної форми існування – витрати на утримання спеціального апарату управління, апарата легального примусу, забезпечення зовнішнього захисту й інше. Так, Білорусь, ставши самостійною державою в 1991 р., уже через короткий проміжок часу (можливо, усвідомивши свої «помилки»?) почала спроби до возз'єднання двох братніх слов'янських народів – росіян і білорусів – за допомогою утворення Союзної держави Росії і Білорусі. Цей союз здійснюється на підставі добровільності, з урахуванням державних інтересів обох республік, ustalених історичних, господарських і культурних зв'язків. Союзна держава є міжнародно-правовим об'єднанням Республіки Білорусь і Російської Федерації. Однак Договір від 08.12.1999 р. можна розглядати як етап на шляху створення нової єдиної держави. Ст.1 Договору говорить, що РФ і РБ «створюють Союзну державу, що знаменує собою новий етап у процесі єднання народів двох країн у демократичну правову державу». Цей процес являє собою вищу форму інтеграції двох суверенних держав [13, с.14]. Наскільки це зможе здійснитися при збереженні правового статусу Росії і Білорусі як суб'єктів союзної держави – покаже майбутнє.

Підводячи підсумок усьому вище викладеному, слід зазначити:

- між правом сецесії і суверенітетом існує тісна взаємозалежність, однак не кожен суверенітет (чи то суверенітет нації чи суверенітет народу) може давати правові підстави для реалізації права сецесії;

- в унітарних державах тільки автономії теоретично можуть володіти суверенітетом, а разом з ним і правом сецесії. Однак комплексний аналіз нормативних актів унітарних держав дає підставу стверджувати, що нині існує тільки одна унітарна держава – Республіка Узбекистан, що допускає сецесію;

- нині в нормативних актах федеративних держав відсутнє положення про можливість реалізації права сецесії суб'єктами федерації, виняток становить Ефіопська Конституція 1994 р.;

- у колишніх федеральних державах, побудованих за національним принципом (СРСР, Югославія, Чехословаччина) чи нинішніх, що мають асиметричний державний устрій (Російська Федерація), спроба реалізації права сецесії може викликати конфлікт, аж до збройного, між центром і суб'єктом федерації.

Такий порядок речей пояснюється, у першу чергу, небажанням держав позбавлятися будь-якої своєї складової частини, порушивши відокремлення гармонію ustalених взаємин. У здійсненні цих інтересів державам допомагають глобальні інтеграційні процеси.

Список літератури: 1. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. М., 1984. 2. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.С. Крутских. М., 2000. 3. Чиркин В.Е. Конституционное право: Россия и зарубежный опыт. М., 1998. 4. Енгибарян Р.В., Тадевосян Э.В. О некоторых теоретико-методологических вопросах курса конституционного права // Государство и право. 2001. №1. 5. Скаун О.Ф. Теория государства и права: Учебник. 2000. 6. Стул М. Соответствие международных стандартов защите национальных меньшинств // Международное право. 2001. Июнь, спец. выпуск. 7. Черниченко С.В. Самоопределение: как и во имя чего // Международное право. 2001. №4. 8. Конституции зарубежных государств. Учебное пособие. 1997. 9. Португалия. Конституция и законодательные акты / Под ред. И.П. Ильинского. М., 1979. 10. Читкин В.Е. Основы сравнительного государствоведения. М., 1997. 11. Владимирова В.В. Проблема асимметрии в государственном устройстве Российской Федерации // Конституционное и международное право. 2001. №1. 12. Биджева С.Ю. Национально-территориальные и административно-территориальные начала в государственном устройстве Российской Федерации // История государства и права. 2002. №2. 13. Имхалева Н.А. Проблемы создания союзного государства России и Беларуси // Государство и право. 2002. №6.

Надійшла до редколегії 11.03.03

І.І. Радіонов

ОЗБРОЄНІСТЬ ЯК ОЗНАКА БАНДИТИЗМУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ

Дослідження проблеми визначення озброєності як ознаки бандитизму провадитиметься з використанням *діалектичного методу пізнання*, за допомогою якого ця ознака складу бандитизму буде проаналізована через вивчення більш загальних категорій, зокрема, складу злочину та складу бандитизму, *методу структурно-системного аналізу*, який дозволить вирішити поставлене питання за допомогою аналізу не лише ст.257 КК, а й інших статей розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» постанов Пленуму Верховного Суду України, а також *соціологічних методів*, які використовувалися при вивченні практики застосування ст.257 КК «Бандитизм».

Бандитизм являє собою один із найбільш небезпечних злочинів проти громадської безпеки. Функціонування в Україні банд, метою існування яких є вчинення озброєних нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, створює загрозу життю, здоров'ю, власності осіб, перешкоджає нормальному здійсненню господарської діяльності, що створює стан незахищеності суспільства від злочинних посягань. Все це зумовлює необхідність боротьби з бандитизмом, у тому числі й шляхом застосування заходів кримінально-правового характеру.

Кримінальна відповідальність за бандитизм передбачена ст.257 Кримінального кодексу України (далі – КК). У цій статті бандитизм визначено як організацію озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а також участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі. З цього випливає, що однією з необхідних ознак банди є озброєність, поняття якої кримінальним законом не дається. У